

48-ма Орликіяда: Український Театр

I. Джерела театру¹

Обряди пов'язані з порами року: Всі вони – *Масляна, Веснянки, Купало, Обжинки, Коляда, Маланка* – первісно мали ритуальне значення, але тільки коляда і маланка вирости до театралізованого дійства – злилися з живим вертепом.

- *Коляда:* Пісні українських хліборобів, пов'язані з давнім культом Сонця і зимовим сонцестоянням. Молоді люди переодягались і ходили по дворах співати колядки, бажаючи добробуту господарям. З появою християнської релігії обряд колядування був приурочений до Різдва і в колядках з'явилися біблійні і світські мотиви.
- *Маланка:* Назва походить від св. Меланії, день якої припадає на 13 січня (31 грудня за ст. стилем). Традиційний обряд із використанням масок та костюмів; всю ніч молодь щедрує, ходить із «козою», водить переодягненого в Маланку парубка.

Обряди пов'язані з подіями й пригодами в людському житті:

- *Весілля:* Супроводжувалося музикою, співами, танцями, іграми. Специфічно до драми підходить третій день весілля: Весільні гості переодягалися, зображаючи тварин, циган, убогих тощо, з музикою йшли селом, випрошували, і продовжували веселощі в домі батьків молодого або молодої.²
- *Похорони:* Театральні елементи знаходяться в частині похорону. Вони пов'язані з народними (особливо гуцульськими) повір'ями у необхідність «стерегти мерця» перед злими духами. Гуцульські «*Ігри при мерці*» включали забави з персонажами святкового рятуння: ведмідь, коза, чорт, смерть. Щодо ведмеда, траплялися ігри, які відтворювали полювання на ведмеда або ведмежу комедію. Метою забав було намагання протидіяти смертоносній силі і так заслужити допомогу від померлого.³

Літургійні обряди і релігійна драма:

- Вплив з Візантії в V і VI століттях - введення в богослужіння обрядове чи драматичне оживлення та музику
- Вплив західноєвропейської релігійної драми під кінець XVI століття - драми виконувано спочатку по костелах перед святами
 - Різдвяні драми, народження Ісуса і прихід пастирів, трьох царів, Ірода
 - Христові муки (пасії) у страстний тиждень

¹ Степан Чарнецький, *Театр*. <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult50.htm>

² Традиційна обрядовість: Сімейні обряди та звичаї. <http://etno.us.org.ua/book2/lecture20.html>

³ Зародки театру: ігри та обряди, скоморохи, літургійне дійство. <http://izbornyk.narod.ru/istkult2/ikult229.htm>

Скоморохи: професійні мандрівні співці й актори (лицедії), учасники свят, обрядів, ігор. Скоморохи вперше згадані в літописах Київської Русі 1068 р. та зображені на фресках Софійського собору в Києві датованих 1037 роком. Скоморохи («веселі люди») розважали народні маси співом, дотепами, музикою, танцями, драматичними сценками, акробатикою, дресированими звірями, користуючись у виступах масками (машкари) та втягуючи у гру глядачів. Скоморохи були також на дворах князів і вельмож; деякі традиції Скоморохів перебрали придворні блазні (court jesters), штукарі на дворах вельмож. У кінці XVI ст. мистецтво Скоморохів проникло у вистави церковно-шкільного театру, а далі розвивалося в балаганах, лялькових та інших театрах.⁴

II. Театр в XVII-XVIII століттях⁵

У XVII ст. драматургія стала популярною. На розвиток українського театру вплинули європейський середньовічний театр, Ренесанс, і Класицизм в шкільній драмі, особливо при Києво-Могилянській академії.⁶ Вид драматургії в XVII-XVIII ст., який найбільше вплинув на розвиток українського театру – це **шкільний театр**, який був тісно пов'язаний з **українською інтермедією** та **вертепом**.

Шкільний театр. На другу половину XVII / першу половину XVIII ст. припадає період дальшого розвитку українського шкільного театру. Якщо до першої половини 30-х рр. XVII ст. головним осередком українського шкільного театру був Львів, то у другій половині XVII ст. його центром стає Київ, власне, Києво-Могилянський колегіум. Саме наприкінці XVI / на початку XVII ст. український театр розвивається у вигляді найпростіших його виявів - декламацій і діалогів.

У київських шкільних драмах, мета полягала передусім у допомозі учням і студентам в їх вивченні творів.

- **Приклади творів:** поет Дмитро Туптало створив різдвяну драму «Комедія на Різдво Христове», Симеон Полоцький — драму «Про Навуходносора» (Nebuchadnezzar), Григорій Кониський — «Воскресіння мертвих».

Окрім релігійних тем, піднімалися питання утвердження загальнолюдських цінностей (establishment of common human values), втілених в алегоричних образах і релігійних розмірковуваннях. Алегоричні постаті українського шкільного театру одягалися відповідно до античних і середньовічних уявлень про одяг міфічних, біблійних та історичних осіб. Кожна постать мала в руках характерні символи, які відрізняли один образ від іншого. Виконавцями вистав були школярі, а їхні професори здебільшого були авторами виконуваних театральних творів. Отже, виконавцями театального мистецтва була найосвіченіша верства громадянства. Театральні твори обов'язково були уложені римованим віршем.

- **Вплив релігійної драми** - Серед шкільних драм, написаних і виставлених протягом першої половини XVIII ст., основне місце продовжують посідати драми різдвяного

⁴ Скоморохи. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Скоморохи>

⁵ Українська культура в XVII—XVIII ст. <http://www.info-library.com.ua/books-text-2813.html>, <http://www.info-library.com.ua/books-text-2814.html>

⁶ *Encyclopedia of Ukraine*, vol. 5 (1993).

й великоднього циклів. Найкращою українською шкільною драмою типу мораліте є *«Воскресіння мертвих»* Георгія Кониського. У п'єсі змальовано картину соціальної нерівності, жорстокої експлуатації простих людей панівною верхівкою, беззахисність бідняків перед представниками влади, викрито несправедливе судочинство, пов'язане з хабарництвом.

Драми на історичні теми стали вершиною української шкільної драматургії першої половини XVIII ст. («Владимир» Феофана Прокоповича (1705), «Іосиф Патріарха» Лаврентія Горки (1708), «Милость Божія...» невідомого автора (1728).

- *«Владимир»* - У трагікомедії «Владимир» розповідається про прийняття християнства князем Володимиром Святославичем, але насправді йдеться про державно-культурницьку діяльність Івана Мазепи, якому й присвячено цей твір. (Після падіння Мазепи, Прокопович переробив все для царя Петра I.)

Українська інтермедія. На другу половину XVII / першу половину XVIII ст. (одночасно із розвитком українського шкільного театру) припадає значна кількість давньої української інтермедії - попередниці української комедії в новому українському театрі початку XIX ст. Інтермедії відзначаються яскравими характерами персонажів, гострими комедійними контрастами, і композиційною стрункістю.

В одних із перших інтермедій, що дійшли до нас, сюжет був простим, а в інших він взагалі нерозвинутий. В основі одних лежать мандрівні анекдоти й казки, в основі інших — веселі бувальщини з народного життя. Дійовими особами виступають українські селяни, козаки, цигани, євреї-корчмарі, німці, студенти. Зміст інтермедій зводиться в основному до суперечок, які здебільшого закінчуються бійками -- сперечаються євреї з християнином, батько з сином, німець з українським селянином, польський шляхтич з козаком, циган і євреї з селянином тощо.

Популяризаторами інтермедій у народному середовищі були переважно студенти Києво-Могилянської академії, школярі тогочасних колегіумів в Україні. Особливо під час вакацій, щоб заробити собі на прожиття, вони влаштовували інтермедійні вистави.

У практиці українського шкільного театру XVII-XVIII ст., інтермедії посідали другорядне місце порівняно із серйозною драмою.

Вертеп. У середині XVII ст. з'являється вертеп — ляльковий народний театр (а потім так званий «живий вертеп»). Хоч перші вертепні вистави зафіксовані наприкінці XVI ст., перша документальна згадка про вертеп належить до 1667 р. Загально, вертепна вистава поділялася на дві частини: релігійну (християнську) і світську (трагічну і комічну). Ляльки першої частини групуються навколо різдвяної дії; ляльки другої частини - світської, побутової - мали національне забарвлення. Вертепна скринька мала вигляд двоповерхового будиночка; різдвяна дія відбувалася нагорі, а внизу йшла інтермедія.⁷

Вертепні вистави влаштовувалися на торгових площах, у будинках заможних козаків та міщан. Дійовими особами вертепних вистав були селяни, козаки, «москалі», «ляхи», євреї, «попи» та інші герої, широко відображалися народний побут і звичаї. Дотепні сцени із

⁷ "Вертеп", що це таке? <http://www.pisni.org.ua/articles/229.html>

життя можновладців, панів та священників часто містили сатиру, за що їхні автори переслідувалися урядовцями.

Вертепна драма, яка була тісно пов'язана із шкільною драмою та інтермедією (розрахованими передусім на міську публіку), стала популярною протягом XVIII ст. і особливо у другій його половині, в добу занепаду Києво-Могилянської академії. На розвиток вертепу вплинуло заборонення театру при Київській академії в 1765 р. ректором академії Самуїлом Миславським.⁸

- **Митрополит Самуїл Миславський** - За молодих літ Миславський був оборонцем прав Української Церкви й Київської Академії і навіть брав участь у протестах проти політики цариці Катерини. Але вперта вдача Катеринина зломила його, і ставши митрополитом, Миславський завів політику цариці, перемінив українську Київську Академію на Московську, і став пильно стежити, щоб завести в Академії чисту московську вимову, особливо слов'янського богослужбового тексту.⁹

Заборона в академіяках не вплинула на популярність дійства – навпаки: вертепники з Академії ішли популяризувати серед народу українську виставу у формі лялькового театру. Така форма була найзручніша з огляду на переслідування з боку російського уряду.¹⁰ Вертепні вистави були поширені по всій Україні, і варіантів їх існувало багато. Наприклад:

- **«Вертеп Галагана»** - приклад вертепу, ляльки з якого зберігаються у Київському музеї театрального мистецтва. Народження Христа на верхній сцені, де ляльки не рухалися; дійство про царя Ірода з рухливими ляльками на нижній сцені; та комічний дивертисмент (теж на нижній сцені) – поклоніння різних народів Ісусу Христу з танцями і співами.

III. Театр у першій половині XIX століття¹¹

В українській літературі драма з'являється на початку XIX ст. — «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Чари» К. Тополі, «Чорноморський побит» Я. Кухаренка, «Купала на Івана» С. Писаревського. У всіх цих творах виявилися риси шкільної драми та вертепу, притаманні українській драматургії попередньої доби.¹²

Поява українськомовної драми. Під кінець XVIII і в перших роках XIX ст. театральні групи мандрували по Україні, головню по ярмарках, а більші міста навіть уже мали свої постійні будинки для театральних вистав. Виставляли ці театри все підряд: опери, трагедії, комедії, водевілі, балети, дивертисменти тощо. Мова в цих виставах була польська, українська та московська, а більше — мішанина цих мов. Те, що Котляревський виступив зі своїми українськими театральними творами, прийшло під впливом української театральної дійсності: Полтава, де жив Котляревський, була тоді осідком правителя на Україні — малоросійського генерал-губернатора. Коли генерал-губернатором став князь

⁸ *Encyclopedia of Ukraine*, vol. 5 (1993).

⁹ Як Катерина обмосковлювала Церкву. <http://risu.org.ua/ukr/study/religidigest/article:31086/>

¹⁰ "Вертеп", що це таке? <http://www.pisni.org.ua/articles/229.html>

¹¹ Степан Чарнецький, *Teamp*. <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult50.htm>

¹² Драма. <http://www.ukrlit.vn.ua/info/criticism/drama1.html>

Микола Рєпнін, він заснував у Полтаві постійний театр. Директором театру призначив у 1818 р. І. Котляревського, який мав славу доброго актора.

Іван Петрович Котляревський - Котляревського вважають зачинателем нової української літератури. З метою збагачення репертуару, він створив драму «Наталка Полтавка» і водевіль «Москаль-чарівник», які з успіхом було поставлено у 1819 році. Так, на полтавській сцені, з початків нової української драматургії зароджувався національний професійний театр.

- **«Наталка Полтавка»** - п'єса, написана під впливом української вертепної, шкільної драми, інтермедій XVIII ст. (Вертеп, безперечно, мав якийсь вплив і на Котляревського; в «Наталці Полтавці» співається пісня з вертепної дії, і один із персонажів носить прізвище, запозичене з вертепу.¹³) Котляревський відчув бідність українського репертуару, і тому написав п'єсу, в якій представники простого народу виходять на сцену як герої, гідні поваги й наслідування.¹⁴

«Наталка Полтавка» - це перша соціально-побутова драма з селянського життя в усій європейській літературі; написана вона з використанням елементів гумору та сатири, й до цього часу з успіхом іде в театрах.¹⁵ П'єса дістала назву народної опери; музику до «Наталки Полтавки» написав один з найвідоміших українських композиторів - **Микола Лисенко**, який дуже добре відчував найтонші нюанси народної музики.¹⁶

Великий успіх цих творів викликав наслідування: Василь Гоголь (батько письменника Миколи Гоголя) написав кілька українських п'єс, в яких, здається, ще відчувався значний вплив старих інтермедій. В кожному разі, та одинока п'єса Василя Гоголя, що дійшла до нас — «Простак», складається з двох частин: одна позичена з інтермедії (як із поросям зайця ловити), а друга — з «Москаля-чарівника». Цілий ряд українських театральних творів написав повістяр Квітка-Основ'яненко, в тому числі трилогію «Шельменка», сентиментальну драму «Щира любов», водевіль «Бой-жінка», і особливо популярну співогру «Сватання на Гончарівці».

- **Григорій Квітка-Основ'яненко** - Народився Григорій Федорович Квітка. Проживав в селі Основа під Харковом, звідки взяв псевдо. Був ініціатором видання журналу «Український вестник», альманахів «Утрення звезда» і «Молодик», першої збірки українських прислів'їв і приказок. Він перебував у творчій співдружності з колективом Харківського театру.¹⁷

Тарас Шевченко в Петербурзі написав першу історично-побутову драму, що прийшла на сцену, — «Назар Стодоля». **«Наталка Полтавка» Котляревського, «Сватання на Гончарівці» Квітки і «Назар Стодоля» Шевченка — це, безперечно, три найкращі театральні твори першої половини XIX ст., що й досі тримаються в репертуарі українського театру.**

Видатні виконавці періоду: Угаров, Щепкін і Налетова. Для цих акторів Котляревський писав ролі: Наталки для Налетової, Виборного для Угарова, й Миколи для Щепкіна.

¹³ Дмитро Антонович, *Український Театр*. <http://litopys.org.ua/cultur/cult23.htm>

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Роль пісні у п'єсі Івана Котляревського «Наталка Полтавка».

<http://lib.misto.kiev.ua/UKR/TVIR/KOTLAREVSKI/kotlarevski103.txt>

¹⁷ Біографія - Григорій Квітка-Основ'яненко. <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=1278>

Щепкін із Полтави на рік переїхав до Києва, а потім зовсім перейшов до Москви, де вважається реформатором російського театру; Налетова, втративши голос, залишила сцену; Угаров, що був хворий на алкоголізм, скоро згинув. Замінив Щепкіна на Україні *Карпо Соленик* — що, на думку Шевченка, навіть перевищував Щепкіна в українських ролях. Серед перших українських професійних акторів теж була Л. Млотковська.

Микола Гоголь (1809-1852). Питання включення Гоголя до української драматургії тієї доби – контраверсійне. Хоч Гоголь є письменник і драматург українського походження, він переїхав з України до Петербурга, де здобув славу творами написаними російською мовою. Проте, українська тематика знаходиться в багатьох його творах, і через його всесвітньо відомі твори, ця українська тематика сьогодні знаходиться на сценах по цілому світі. Видатні твори – драма «Ревізор», роман «Тарас Бульба», поема «Мертві душі» тощо. Теж цікаво згадати: на початку Гоголя розповіді «Вій» знаходиться опис бурсаків-вертепників в кінці XVIII ст.

Театр в Австрійській Україні.

В Австрійській Україні на початку століття і аж до 30-х чи 40-х років українських вистав зовсім не було. Полонізація серед уніатського населення зробила такі успіхи, що коли українці — учні Львівської духовної семінарії — ставили аматорські вистави, то все в польській мові. Першою спробою вивести українську мову на сцені було видання Осипом Лозинським у 1834 р. збірки обрядових весільних пісень «Руське весілля», яку учні виконали як хорову дію.

Ентузіастом українських вистав був коломийський парох *Іван Озаркевич*, що в травні 1848 р. поставив у Коломиї «Наталку Полтавку», переробивши її на покутський діалект під назвою «На милування нема силування», повставлявши до неї покутських пісень. У жовтні того ж року Озаркевич повторив ту ж виставу у Львові на з'їзді руських учених. Ці вистави мали великий успіх, і під їх впливом зорганізувався гурток аматорів українського театру в Перемишлі, який на протязі 1848 і 1849 років дав коло 15 вистав. Здається, тоді ж повстали українські вистави і в Тернополі, але до заснування постійного професійного театру прийшло в Австрійській Україні тільки півтора десятка років пізніше, у 1864 р. Тут Австрійська Україна випередила Україну Російську, на якій перший професійний український театр у нинішньому розумінні було założено тільки в 1881 р.

IV. Театр у другій половині XIX століття і на початку XX століття¹⁸

Цензура українського театру. У другій половині XIX ст. посилюються утиски українського театру з боку царського уряду — Емський акт 1876 р., циркуляр 1881 р. Категорично заборонялися українські вистави історичного й соціального змісту. У 1883 р. київський губернатор заборонив діяльність театральних труп на підвладній йому території — Київщині, Полтавщині, Волині й Поділлі. Емський акт залишився в силі аж до революції 1905 року, і заподіяв багато лиха українському письменству і театрові. Але цей абсурдний указ не міг фактично встояти відносно театру, і над творенням окремого

¹⁸ Дмитро Антонович, *Український Театр*. <http://litopys.org.ua/cultur/cult23.htm>

українського театру — відсепарованого від московського — почали працювати спочатку аматори, яких зібралось два особливо видатних кола: одне в *Києві*, друге в *Єлисаветграді*.

Київ – Лисенко та Старицький. В Києві театр об'єднувався навколо двох визначних діячів мистецтва: музиканта Миколи Лисенка та поета Михайла Старицького. В контексті Лисенка і Старицького, обов'язково згадати українську оперу. Українська опера створювалася під впливом українського музично-драматичного театру. Її розвиток особливо пов'язаний з діяльністю Лисенка та Старицького — Старицький виступав як драматург і режисер; Лисенко пристосовував йому лібретто із творів письменників, серед яких знаходиться і Микола Гоголь. За стараннями Лисенка і Старицького, вплив Гоголя в українському театрі відчувся при кінці XIX ст.: лібретто опери *«Різдвяна ніч»* і *«Тарас Бульба»* написані за повістями Гоголя.¹⁹ Твори Лисенка — опери *«Різдвяна ніч»*, *«Утоплена»*, *«Тарас Бульба»*, *«Енеїда»*, дитячі опери *«Коза-дереза»*, *«Пан Коцький»*, *«Зима і Весна»*, оперети *«Чорноморці»* — стали основою українського національного оперного мистецтва.

До теми української опери, важливо також згадати українського композитора *Семена Гулак-Артемовського*. Найважливіше досягнення Гулака-Артемовського є створення першої опери на лібретто українською мовою, *«Запорожець за Дунаєм»* (1862 р.). Прем'єра опери відбулася не на Україні, а у Маріїнському театрі у Петербурзі 14 квітня 1863 р. Майже 20 років царська цензура забороняла постановку опери. На українській сцені її вперше поставив 1884 р. М. Кропивницький.

Подальша дискусія української опери краще підходить до теми розвитку української музики. Вертаємось до театру!

Єлисаветград і театр корифеїв. В Єлисаветграді (тепер Кіровоград) на чолі гуртка стояв великий театральний артист *Марко Кропивницький*, а його оточувала талановита родина *Тобілевичів*.

- *М. Кропивницький* - Драматург, актор, режисер, театральний діяч, композитор. В 1881 р. Кропивницький здобув дозвіл на українські вистави і заложив для них відособлене товариство українських акторів. Тому Кропивницький вважається батьком українського театру, так як Лисенко -- української музики, а Котляревський — української літератури.

Кропивницький зумів себе зразу оточити блискучою плеядою співробітників, між якими на першому місці стали **три брати Тобілевичі: Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський і Панас Саксаганський, та їхня сестра Садовська-Барілотті**. У 1890 р. І. Карпенко-Карий і П. Саксаганський створили «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом П. К. Саксаганського». На його основі у 1900 р. виникла об'єднана трупа **корифеїв українського театру** — «Малоросійська трупа М. П. Кропивницького під керівництвом П. К. Саксаганського і М. К. Садовського за участю М. К. Заньковецької».

- *І. Карпенко-Карий* - Одним з найвидатніших діячів українського театру корифеїв був І. Карпенко-Карий. Він написав 18 оригінальних п'єс. Серед них — «Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Сава

¹⁹ Лисенко Микола Віталійович. http://uk.wikipedia.org/wiki/Лисенко_Микола_Віталійович

Чалий» та інші. Його акторська творчість позначена щирістю і психологічною глибиною почуттів, філософським розумінням суспільного буття.

- **Микола Садовський** - З 1881 р. в професійному театрі у трупі Г. Ашкаренка, М. Кропивницького, та М. Старицького, а в 1888 організував власну трупу. У 1898 р. трупа Садовського об'єдналася з «Товариством російсько-малоросійських артистів» братів Тобілевичів (І. Карпенка-Карого та П. Саксаганського), а ще два роки пізніше (1900 р.) до них приєднався ансамбль М. Кропивницького. У 1905 р. на запрошення з Галичини Садовський очолив театр **«Руської Бесіди»** у Львові, чим (разом з М. Заньковецькою) сприяв значному піднесенню театральної культури на західно-українських землях. Повернувшись до Києва, Садовський заснував перший український стаціонарний театр, який розпочав свою працю 1906 р. в Полтаві, а потім діяв аж до 1919 р. в Києві (див. Театр М. Садовського).
- **Марія Заньковецька** - З театром корифеїв пов'язана творчість Марії Заньковецької (справжнє прізвище Адамовська, 1854-1934). Її прирівнювали до видатних акторок світу — італійки Елеонори Дузе та французької Сари Бернар.

Театр корифеїв знаменує собою розквіт українського професійного театру ХІХ ст.

Вплив «Руської бесіди». На Австрійській Україні до 1848 р. українського театру не було, тут діяли німецький і польський театри. Український професійний театр Галичини виник у 1864 р. у Львові при культурно-освітньому товаристві «Руська бесіда». Реалізатором українського театру був *Юліан Лаврівський*, який заангажував актора *О. Бачинського* із Житомира, і відсвяткував відкриття театру у 1864 р. З невеликою перервою цей театр проіснував 50 років, до світової війни, і був самотнім українським театром на Австрійській Україні.

На Буковині при чернівецькій «Руській бесіді» 1869 р. також утворилися аматорські гуртки. Театральна діяльність активізувалась із заснуванням у 1884 р. «Руського літературно-драматичного товариства» під керівництвом *С. Воробкевича*, відомого українського письменника, композитора, педагога. Він написав 18 музично-драматичних творів, побутових драм, комедій, що становили основу театрального репертуару.

Творчу допомогу театрові надавав *І. Франко*. Свої роздуми про завдання театру він виклав у низці статей — «Руський театр у Галичині», «Наш театр» та ін.

- **Іван Франко** - У драматургії Франко виявив себе майстром соціально-психологічної та історичної драми й комедії. Найбільше п'єс Франко написав у дев'яностих роках, визначними з яких є соціально-психологічна драма «Украдене щастя» й віршована історична драма «Сон князя Святослава».

Театр М. Садовського. Творчою лабораторією став один з найкращих тогочасних театрів — театр М. Садовського: 1906 р. у Полтаві, з 1907 р. у Києві. М. Садовський розвивав кращі здобутки театру корифеїв у поєднанні з європейськими традиціями. У складі трупи працювали такі визначні люди як М. Заньковецька, М. Старицька, Лесь Курбас, якого М. Садовський запросив зі львівського українського народного театру товариства «Руська бесіда». Музичне оформлення спектаклів здійснювали композитори М. Лисенко та К. Стеценко, художне — В. Кричевський. Таким чином, створилися передумови розвитку

українського театру-модерну, основи якого заклала драматургія *Лесі Українки, Володимира Винниченка, Олександра Олеся*.

- **Леся Українка** - (справжнє ім'я Лариса Петрівна Косач-Квітка) українська письменниця, яка писала у найрізноманітніших жанрах: поезії, ліриці, епосі, драмі, прозі, публіцистиці. Перша її драма «Блакитна Троянда» (1896) з життя української інтелігенції поширює тематику тогочасної української драми, що досі показувала переважно життя селянства. До найвизначніших творів Лесі Українки належать драми «Камінний господар» і «Лісова пісня».²⁰
- **Володимир Винниченко** - український прозаїк, драматург, художник, а також політичний і державний діяч. Винниченко усвідомлював, що український театр треба європеїзувати — надати йому філософської глибини, гостроти морально-етичних колізій, динамізувати дію. Його п'єси посіли провідне місце в репертуарах «Молодого театру» Леся Курбаса, українського театру М. Садовського, та драматичного театру ім. І. Франка. В останньому протягом 1920-1921 рр. йшли п'єси «Ірїх», «Дисгармонія», «Великий Молох», «Панна Мара», «Співочі товариства».²¹
- **Олександр Олесь** - (справжнє прізвище Кандиба) поет і драматург. Творча спадщина Олеся досить велика якщо врахувати, що більшу частину її становить поезія — дев'ять книг. Драматичні твори: «По дорозі в Казку», «Трагедія серця», «Над Дніпром», «Ніч на полонині» тощо.

Твори жодного з вищезгаданих митців не могли легко увійти до театрального репертуару. Модерністські драми були п'єсами для читання. Вони були популярні серед невеликого кола інтелігентів, і цього не було достатньо, щоб така п'єса мала успіх у театрі з різноманітною публікою.

V. Театр в ХХ столітті²²

Перші спроби підготовки професійних акторів є пов'язані з діяльністю драматичної школи, заснованої у 1904 р. у Києві при музичній школі М. Лисенка, де викладалася теорія і практика сценічного мистецтва. Таким чином, створилися передумови розвитку українського модерного театру, основи якого заклала драматургія Лесі Українки, Володимира Винниченка, та Олександра Олеся. Їх творчість зумовила три течії театру: театр настрою, театр соціальний, і театр символічний.

Новим етапом у розвитку українського театру став 1918 р. коли в Києві утворилися три театри: Державний драматичний, Державний народний, і «Молодий театр».

Утворення у Києві двох театрів – Державного драматичного і «Молодого театру» стало своєрідним завершенням трьохсотлітнього існування українського театру. З їх появою в Україні намітилися дві основні тенденції розвитку театрального мистецтва – театру реального і мистецтва театральності.

²⁰ Леся Українка. http://uk.wikipedia.org/wiki/Леся_Українка

²¹ Володимир Винниченко. <http://kafedra.blog.net.ua/ukrajinski-pysmennyky/volodymyr-vynnychenko/2/>

²² Розвиток Українського Театру. <http://levandovska-art.at.ua/publ/1-1-0-3>

- **«Молодий театр»** - Розпочав роботу у 1916 р. як самодіяльна студія. Труппу очолив актор театру М. Садовського **Лесь Курбас**. «Молодий театр» - новий за формою (обстоював позиції **авангардизму**) та змістом. З 1918 р. театр розміщувався у власному приміщенні. В 1919 р. театр був національзований та об'єднаний з так само національзованим драматичним театром у Перший театр Української Радянської Республіки.²³
- **Лесь Курбас** - видатний режисер-реформатор українського театру. Прагнув здійснити великий переворот в українському театрі, аби поставити його на європейські, світові рейки. Курбаса заарештували наприкінці грудня 1933 р. за «буржуазний націоналізм»; а розстріляли його 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох.²⁴

Творчість Курбаса належить до визначних надбань українського і світового театру ХХ ст. Його традиції наслідували учні, режисери 40-60-х років – В. Василько, Г. Юра, М. Крушельницький, Б. Тягно, Д. Козачківський та ін. Справою життя Гната Юри (1887-1966) став Київський драматичний театр ім. Франка. Він очолював театр у 1926-1961 рр., з 1954 р. разом з М. Крушельницьким. Іншими визначними театрами заложеними після 1917 р. є Заньковецький театр в Києві й Одеська держдрама. Із залишків «Молодий театр» постали театр Курбаса «Кийдрамте» (1920 р.) й «Березіль» (1922 р.).²⁵

- **«Березіль»** - У березні 1922 р. у Києві Курбас заснував модерне експериментально-мистецьке об'єднання «Березіль»; через чотири роки театр переїхав до Харкова (тодішньої столиці радянської України). Тут долі судилося поєднати два творчих українських генії - Леся Курбаса як режисера та Миколу Куліша як драматурга.²⁶
- **Микола Куліш** - Важлива постать серед драматургів. Три його найславніші п'єси — «Народний Малахій», «Мина Мазайло» і «Патетична соната». Перші дві п'єси поставив у своєму театрі «Березіль» Лесь Курбас. Постановки п'єс «Народний Малахій», «Мина Мазайло» викликали в більшовицької влади обурення. «Патетичну сонату» заборонили ставити.

Соціалістичний реалізм (Соцреалізм). Арешт і розстрілення Курбаса є сумні приклади впливу соцреалізму на український театр.

- **Соцреалізм** - «Правдиве» зображення дійсності «в її революційному розвитку» означає, що література і мистецтво мусять бути хвалебною ілюстрацією політики комуністичної партії, видавати бажане за дійсне. Правдиве зображення радянської дійсності з притаманними їй вадами плямується як «схиляння перед фактами» або й «антирадянська пропаганда й агітація».²⁷ Іншими словами, драма стала формою пропаганди; драматурги котрі не підкорились соцреалізму стали «ворогами народу».

Термін «Соціалістичний реалізм» у радянській пресі вперше з'явився у 1932 р. і був закріплений на 1-му Всесоюзному з'їзді радянських письменників на початку 1934 р.

²³ Молодий театр. http://wek.kiev.ua/uk/Молодий_театр

²⁴ Курбас Лесь. http://wek.kiev.ua/uk/Курбас_Лесь

²⁵ Encyclopedia of Ukraine. <http://www.encyclopediaofukraine.com/pages/T/H/Theater.htm>

²⁶ Курбас Лесь. http://wek.kiev.ua/uk/Курбас_Лесь

²⁷ Соціалістичний реалізм. http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціалістичний_реалізм

Опісля в мистецтві взагалі було заборонено вживати форми, які б мали будь-що спільне з новаторськими естетичними шуканнями. Митцям, зокрема в театрі, довелося знизити свою творчість до рівня так званого «соціалістичного реалізму».

Протягом доби соцреалізму, найвидатнішим драматургом був *Іван Кочерга*. Перші драми Кочерги – написані російською мовою; написав першу п'єсу українською мовою й на українську тему у 1925 р., романтичну комедію «Фея гіркокого мигдалю». Найвидатніші його твори – «Свіччине весілля» (1930 р.) і «Ярослав Мудрий» (1942 р.).²⁸

Після цензури - національно-культурне відродження. Тиск уряду почав звільнятися аж після смерті Сталіна у 1953 р. Хоча відродження українського театру не здійснилось швидко, проголошення незалежності у 1991 р. прискіпило справи – почався новий етап українського театру. Розвиток національного театру 90-х років пов'язаний з новаторською діяльністю таких режисерів як І. Борис, Р. Віктюк, С. Данченко, С. Мойсєєв, В. Петров та ін.

Сучасні українські театри

Львів

- *Львівський академічний театр ім. Леся Курбаса* - створений Володимиром Кучинським та групою молодих акторів у 1988. Театр завжди вирізнявся високоінтелектуальним і неповторним репертуаром.
- *Національний академічний театр ім. М. Заньковецької* - Група театру працює з 1944 р. У січні 2002 року уряд України надав заньківчанам статус Національного академічного українського драматичного театру.
- *Львівський театр — студія естрадних мініатюр «І люди, і ляльки»* - створений у вересні 1990 р. Створюючи цей колектив Олег Новохацький прагнув розширити рамки лялькового жанру, створити вистави, які б зацікавили і дітей.
- *Львівський театр ляльок* - Народився Львівський театр ляльок у 1946 р. Впродовж 50 років, театр виконав понад 200 вистав.
- *Перший український театр для дітей та юнацтва* - У 1944 р. до Львова переїхав Театр юного глядача, який був заснований у Харкові у 1920 р. Тепер — Перший український театр для дітей та юнацтва є одним із найцікавіших дитячих театрів України.
- *Львівський духовний театр «Воскресіння»* - Заснований у 1990 році режисером Ярославом Федоришиним та групою молодих акторів з різних міст України.
 - Федоришин зорганізував міжнародний театральний фестиваль «**Золотий лев**», у якому брали участь кілька сотень театрів із 80 країн.

Київ

- *Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка* - Театр засновано у Вінниці у 1920 р. Влітку 1926 р. театр рішенням уряду переводиться із столичного Харкова до Києва, а з Києва до Харкова їде театр «Березіль».

²⁸ Життя і творчість Івана Кочерги. <http://www.ukrlib.com.ua/referats/printout.php?id=646>

- **Національний центр театрального мистецтва ім. Леся Курбаса** - Здійснює відбір для навчання до Студії Сучасного Сценічного Мистецтва з подальшою тренінговою практикою та можливістю реалізації власних мистецьких проєктів.
- **Київський Центр Сучасного Мистецтва «ДАХ»** - Створено у 1994 р. режисером, актором, театральним продюсером Владом Троїцьким. Центр приготував «Гогольfest-2009», фестиваль, який відбувся у серпні цього року.
- **Театральна Майстерня Театр Маріонеток** - Створений у 1989 р. режисером Михайлом Яремчуком, який є його незмінним художнім керівником, постановником усіх вистав, автором усіх маріонеток.

Харків

- **Харківський український драматичний театр ім. Тараса Шевченка** - Постав у 1934 р. на базі розгромленого «Березоля». На сьогоднішній день театр є під проводом художнього керівника Степана Пасічника.
- **Театр «Арабески»** - Театр-студію «Арабески» 1993 р. заснували студенти театального відділу Харківського інституту мистецтв. Цей театр часто презентує вистави на тексти харківського письменника та поета *Сергія Жадана*.

Український театр на еміграції. До розвитку національного театру прилучаються українські культурні діячі на еміграції. В Австралії у Мельбурні існує театр ім. Леся Курбаса, заснований у 1950 р. Драматичні гуртки діють у Мельбурні, Сантаїні (штат Вікторія) та Петрі, (західна Австралія). У 1953 р. аматорський український театр ім. Т. Г. Шевченка поставив у Буенос-Айресі «Наталку-Полтавку» І. Котляревського; «Тараса Бульбу» і «Сорочинський ярмарок» М. Гоголя. В Торонті засновано український драматичний театр «Заграва» у 1953 р. і Авангардний український театр у 1983 р.²⁹ На початку ХХ ст. у Нью-Йорку розпочав діяльність Український робітничий театр, який поставив низку спектаклів з української класичної спадщини. У 1965 р., Лідія Крушельницька перебрала керівництво дитячої майстерні у Нью-Йорку, що перетворилася у популярну серед молоді Студію Мистецького Слова Лідії Крушельницької.³⁰ Сучасна американська письменниця і режисер Вірляна Ткач (за походженням українка) поставила у 1990 р. у Нью-Йорку власну композицію «Світло зі сходу» про Леся Курбаса, де використала його щоденники. З цією виставою вона гастролювала у 1991 р. у Києві, Харкові, та Львові. Серед драм, що поставила Ткач є «Купала» (2002 р.), «Коляда» (2005 р.) та ін. Їй належать театрознавчі праці «Народження режисера Леся Курбаса і його перший сезон у "Молодому театрі"» (1987 р.), «Лесь Курбас і актори мистецького об'єднання "Березіль" в Києві» (1988 р). Вона також є співзасновником Міжнародного товариства Леся Курбаса.

²⁹ *Encyclopedia of Ukraine*, vol. 5 (1993).

³⁰ У США померла заслужена артистка України Лідія Крушельницька.
<http://zik.com.ua/ua/news/2009/03/06/172245>